

Kauno rajono kalbinis variantiškumas – „Tarmyno“ modelio kūrimo pagrindas

Rima Bakšienė

Lietuvių kalbos institutas
Institute of the Lithuanian Language
P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius, Lietuva
E. paštas rima.baksiene@iki.lt
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6716-0776>
Moksliniai interesai: eksperimentinė fonetika, fonologija, geolingvistika
Scientific interests: experimental phonetics, phonology, geolinguistics

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas *Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenų bazės*, arba *Tarmyno*, kalbinis pagrindas. Kuriant *Tarmyno* modelį, remtasi Kauno rajono, kaip svarbios bendrinės lietuvių kalbos raidai zonos, kalbinių variantiškumu. Kauno rajono teritorija iki šiol dialektologų sistemaiškai netirta, todėl tyrimas aktualus vertinant bendrinės kalbos ir vietinių variantų sąveiką, jo išvados reikšmingos prognostiniams lietuvių kalbos modeliams. Geolingvistikos metodais atlikta analizė atskleidė Kauno rajono horizontalųjį ir vertikalųjį variantiškumą. Remiantis tradicinių šnektų ypatybėmis ir jų sklaida naujuosiuose tarminiuose dariniuose, išskirti keturi kalbiniai arealai. Jų skiriamosiomis ypatybėmis laikytinas ilgųjų balsių trumpinimas nekirčiuotose galūnėse ir junginių *le, lė* kietinimas. Nustatyta ir vietinių lenkų kalbos šnektų įtaka dabartiniams kalbiniams variantams. Straipsnyje taip pat trumpai pateikiamos tarminių ypatybių eksplikacijos *Tarmyne* galimybės: garso įrašų transkripcijos ir *Tarminių ypatybių vartojimo dažnio anketa*.

Reikšminiai žodžiai: geolingvistika; lietuvių tarmės; vakarų aukštaitai; Kauno rajonas; tarminių duomenų bazė.

The Linguistic Variability of the Kaunas District: The Basis for the Development of the *Tarmynas* Model

Abstract. The article analyses the linguistic basis of the *Tarmynas*, the database Lithuanian local language variants. The development of the database model was based on the linguistic variability of the Kaunas district as an important zone for the development of Standard Lithuanian. Until now, the territory of the Kaunas district has not been systematically studied by dialectologists; therefore, the study is relevant in assessing the interaction between Standard language and local variants; the conclusions drawn are significant for prognostic models of the Lithuanian language. The analysis performed by the methods of geolinguistics research showed a significant horizontal and vertical variability of the Kaunas district. Based on the characteristics of the traditional dialects and their spread in the new dialectal structures, four linguistic areas of the Kaunas district were distinguished. Their main distinguishing features are the shortening of long vowels in unaccented inflexions and the hardening of the compounds *le* and *lė*. The influence of the local Polish dialects on the current linguistic variants was also identified. The possibilities of the explication of the dialectal phonetic features

in the database are also briefly presented: transcriptions of acoustic recordings and a questionnaire about the frequency of usage of the dialectal features.

Keywords: geolinguistics; Lithuanian dialects; Western Aukštaitian sub-dialect; Kaunas district; dialect database.

Įvadinės pastabos

XXI a. pradžioje lietuvių tarmėtyra transformuojasi iš statiškųjų objektyviųjų metodų į dinamiškųjų multimodaliosios dialektologijos tyrimų paradigmą (plačiau žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė, 2014, p. 29–47; Aliūkaitė ir kt., 2017, p. 31–49; Mikulėnienė, 2020, p. 11–33 ir kt.). Efektyviam naujojo tarmėtyros modelio taikymui reikalinga duomenų bazė, apimanti įvairialypius tarminius duomenis (garso įrašus, transkripcijas, anketas, nuotraukas, skenuotus vaizdus, žemėlapius ir pan.), leidžianti patogiai juos analizuoti bei kurti prognostinius tarmiškumo raidos modelius. Šiuo metu Lietuvių kalbos institute geografinių informacinių sistemų (GIS) platformos ArcGIS (žr. ArcGIS, ArcGIS Online) pagrindu kuriamas *Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenyno*, arba *Tarmyno*, modelis atitinka visus modernios duomenų bazės kriterijus.

Tradicines lietuvių tarmes ir naujuosius tarminius darinius iš esmės diferencijuoja fonetikos ypatybės, todėl pradiniam *Tarmyno* modelio kūrimo etape pasirinkta sukurti jų rinkimo ir analizės įrankius, suteiksiančius galimybę suvaldyti įvairialypę kalbinę medžiagą ir objektyviai bei statistiškai patikimai ją įvertinti. Numatytos dvi fonetikos ypatybių eksplikacijos galimybės: 1) duomenų bazėje esančių garso įrašų iliustracija transkribuotais tekstais, užrašytais tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) rašmenimis (žr. IPA 2020); 2) *Tarminių ypatybių vartojimo dažnių anketa* (TYVDA) surinkti duomenys.

Tarmyno modelio, ateityje planuojamo taikyti viso lietuvių kalbos ploto tyrimams, pagrindu pasirinktas Kauno rajono kalbinis variantiškumas. Šio straipsnio **tikslas** – geolingvistikos **metodais** išanalizuoti Kauno rajono vietinių kalbos variantų įvairovę ir ja remiantis pateikti fonetikos ypatybių eksplikaciją *Tarmyne*. Tiriamąją **medžiagą** sudarė garso įrašai iš dvylikos *Lietuvių kalbos atlaso* (LKA, 1977–1991) punktų, priklausančių Kauno rajono savivaldybei (žr. 1 pav.), surinkti 2018–2020 m., tiriant savivaldybės teritorijoje egzistuojančius kalbinius variantus¹. Iš viso perklausyta apytiksliai 70 val. garso įrašų, lyginta trijų kartų medžiaga: vyresniosios (daugiau negu 60 m.), vidurinės (31–59 m.) ir jaunesniosios (iki 30 m.)².

¹ Ekspedicijose dalyvavo Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro mokslininkai (vadovė prof. dr. (HP) Danguolė Mikulėnienė), jas iš dalies finansavo Kauno rajono savivaldybė. Aplankytos visos Kauno rajono seniūnijos, surinkta garso ir vaizdo kalbinių duomenų.

² Informantų skirstymas kartomis šaltiniuose varijuoja priklausomai nuo įvairių veiksnių: tyrimo tikslo, metodikos, tiriamųjų demografinių ypatybių ir kt. Šiame tyrime laikytasi kiek modifikuotos (vyresniąja karta laikomi pateikėjai ne nuo 50, bet nuo 60 m.) Lietuvos geolingvistų priimtos kartų tipologijos (plg. Aliūkaitė, Jaroslaviėnė, Meiliūnaitė, 2014, p. 55–56).

Nustatant tradicinių šnektų ypatybes, fragmentiškai remtasi ir Lietuvių kalbos instituto Tarmių archyve saugomais įrašais, užfiksuotais XX a. viduryje ir antrojoje pusėje bei projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ 2011–2014 m. įrašais³. Kauno rajono teritorija iki šiol dialektologų sistemiškai nebuvo tirta, fragmentinių duomenų galima rasti kapitaliniuose tarmėtyros veikaluose, tarmių chrestomatijose, mokslo šaltiniuose ir kt. Tyrimas aktualizuoja Kauno rajono teritorijos, kaip svarbios bendrinės lietuvių kalbos raidai zonos, reikšmę įvertinant bendrinės kalbos ir vietinių variantų sąveiką, jo metu nustatytos tendencijos reikšmingos prognostiniams lietuvių kalbos kaitos modeliams.

1. Kauno rajono kalbinis variantiškumas: tradicinės šnektos ir jų diferenciniai požymiai

XXI a. pradžioje Kauno rajono tarminė padėtis dialektologų išsamiai iširta 2011–2014 m. vykdant tarminių punktų tinklo optimizaciją. Projekto tikslas buvo geolingvistiškai iširti visus 735 Lietuvoje ir 15 užsienyje esančius LKA punktus, įvertinti jų tarminių gyvybingumą, surinkti tarminių duomenų. Kauno rajono teritorija apima dvylika LKA punktų: Čekiškę (LKA469), Vilkiją (LKA495), Vareikonius (LKA470), Muniškius (LKA496), Vandžiogalą (LKA471), Karmėlavą (LKA517), Zapyškį (LKA515), Kaniūkų (LKA516), Poderiškius (LKA533), Armališkes (LKA534), Garliavą (LKA552), Margininkus (LKA553) (žr. 1 pav.). Įvertinus kalbinę situaciją, infrastruktūrines punktų sąlygas ir kt. veiksniais (plačiau žr. Meiliūnaitė, Mikulėnienė, 2014, p. 124–128), dauguma Kauno rajono punktų įvertinti kaip gyvybingi, tik du – Vareikonių ir Armališkių – kaip negyvybingi. Vareikonių punktą pasiūlyta perkelti į Babtus, o Armališkių punktą tyrėjų įvardytas tiesiog kaip nykstantis, be galimybės perkelti į kitą vietovę (Meiliūnaitė, 2014, IV žemėl. ir komentaras).

Pagal dabartinę lietuvių tarmių klasifikaciją dauguma Kauno rajono LKA punktų priklauso vakarų aukštaičiams kauniškiams (VAK), tik Vandžiogalos punktas bei dalis Vareikonių punkto apylinkių – vakarų aukštaičiams šiauliškiams (VAS) (žr. 1 pav.). Vakarų aukštaičiai kauniškiai, kaip ir visi aukštaičiai, taria nepakitusius *ie*, *uo* – [1^hduona]⁴ ~ *dúona*, [1^hp^hienas] ~ *píenas*; kaip vakarų aukštaičiai, taria *q*, *ę* ir *an*, *am*, *en*, *em* – [2^hza:s^hi.] ~ *žq̄sį*, [2^ht^hε:s^hε] ~ *tęsia*, [2^hreŋːkaː] ~ *rañkq*, [2^hkemːpas] ~ *kañpas*, [2^hk^hεn^ht^hε] ~ *keñčia*, [2^ht^hem^hp^hε] ~ *teñpia*; patarmės skiriamosios ypatybės – diferencijuoja ilguosius ir trumpuosius balsius visose žodžio pozicijose ir neatitraukia kirčio (plačiau žr. Zinkevičius, 1994, p. 29–31; LKTCh, 2004, p. 39–44; VAKKKA, 2005). Vakarų aukštaičių šiauliškių skiriamosiomis ypatybėmis laikomas nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimas ir kirčio atitraukimas (žr. Zinkevičius,

³ Projektas vykdytas visuotinės dotacijos lėšomis (kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028), vadovė prof. dr. (HP) Danguolė Mikulėnienė; plačiau žr. Tarmės.lt.

⁴ TFA ženklus, naudojamus lietuvių tarmių garsams žymėti, žr. Bakšienė, Čepaitienė, 2017, p. 105–135; Bakšienė, 2019, p. 7–26.

1994, p. 36–39; LKTCh, 2004, p. 39–44; Kazlauskaitė, 2005, p. 9–27; VAS 2007; Geržotaitė, 2012, p. 156–174).

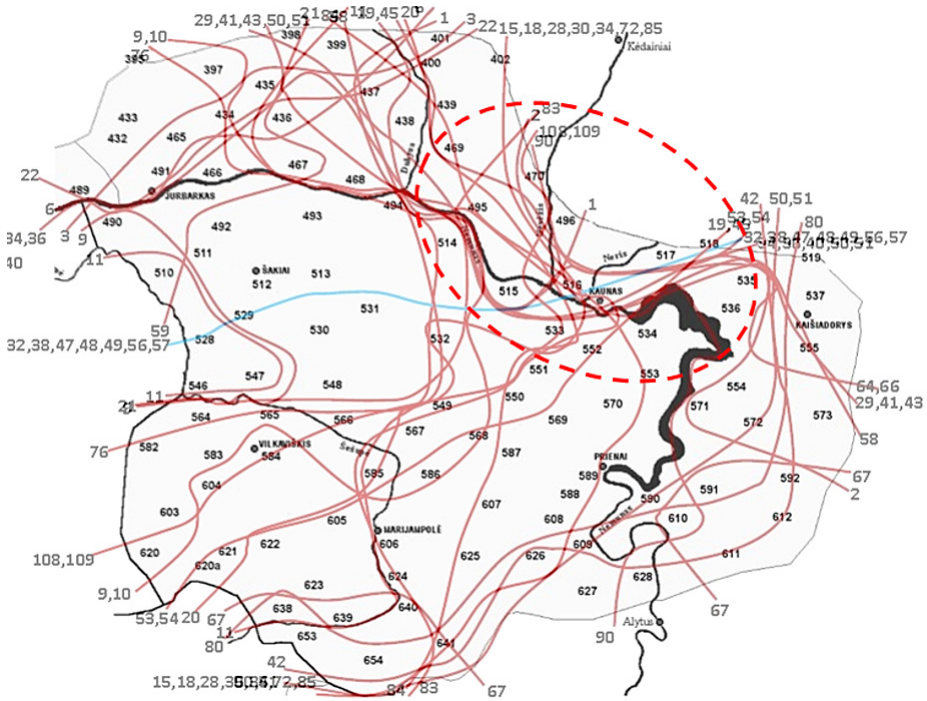
1 pav. Kauno rajonui priklausantys LKA punktai ir jų tarminis pasiskirstymas. Adaptuota pagal šaltinį: KRS.lt

LKA (1982) duomenimis, kauniškių plotas labai nevientisas, gausiai išraižytas izofonių. Storiausias jų pluoštas eina kaip tik Kauno rajono teritorija (žr. 2 pav.). Todėl tiriamajame plote *a priori* tikėtinas horizontalusis variantiškumas (dėl termino žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė, 2014, p. 38–41), nulemtas tradicinių vietinių šnektų.

Norint sistemiskiau išanalizuoti nevienalytį plotą, jis dalytinas į smulkesnius arealus. Atsižvelgiant į relevantiškumą kauniškių ir kitų patarnių atžvilgiu, pasirinktos dvi izofonės, kertančios Kauno rajono teritoriją.

Pirmoji reikšminga izofonė – nekirčiuotų galūnių balsių trumpinimo linija (LKA, 1982, žemėl. 32, 38, 47, 48, 49, 56, 57), beveik horizontaliai dalijanti perpus visą kauniškių patarnę. Tai iš Mažosios Lietuvos ateinanti riba, skyrusi baltsermėgius ir striukius, svarbi visam lietuvių kalbos plotui. Žemiau linijos lokalizuojasi pietinės šnektos, nekirčiuotose galūnėse išlaikančios trumpųjų ir ilgųjų balsių opoziciją (pvz.: [1'kru:mu] ~ *krúmu* ≠ [1'kru:mu:] ~ *krúmu*, [1'sa'vɫ¹ɛ] ~ *sáule* ≠ [1'sa'vɫ¹ɛ:] ~ *sáule*);

o aukščiau linijos esančiose šnektose ši opozicija neutralizuojama, tariaimi trumpieji balsiai. Iš šiaurės plitusi nekirčiuotų galūnių balsių trumpinimo banga laikoma viena iš svarbiausių ypatybių, lėmusių lietuvių tarmių vokalizmo, akcentuacijos ir net morfologijos sistemų susiformavimą. Izofonė horizontaliai kerta ir Kauno rajoną, atribodama pietinę ir šiaurinę jo dalis (žr. 3 pav.).

2 pav. Tarminių ypatybių izofonės vakarų aukštaičių kauniškių plote. Adaptuota pagal šaltinį: LKA, 1982⁵

Antroji ne mažiau svarbi izofonė – junginių *le, lė* kietinimo riba (LKA, 1982, žemėl. 15, 18, 28, 30, 34, 72, 85). Linija atskiria rytines šnektas, tariančias šiuos junginius kietai (pvz.: [l'ardas] ~ *lėdas*, [l'lə:kt] ~ *lėkti*), nuo vakarinės dalies, kuriai kietinimas nebūdingas (žr. 3 pav.). Junginių *le, lė* kietinimas turėjo įtakos daugelio rytinių lietuvių šnektų vokalizmo ir morfologijos raidos procesams.

Izofonė Kauno rajono teritoriją padalija į keturis arealus (žr. 3 pav.): šiaurvakarinį (Čekiškės–Vilkijos⁶), šiaurrytinį (Babtų–Vandžiogalos), pietrytinį (Piliunos–Samylų) ir pietvakarinį (Garliavos–Ringaudų). Skiriamieji jų požymiai pateikti 1 lentelėje.

⁵ Paveiksle prie linijų esantys skaičiai žymi LKA, 1982 žemėlapių numerius; punktyrine linija pažymėta orientacinė Kauno rajono lokalizacija.

⁶ Arealai pavadinti sąlygiškai, pagal didesnes gyvenvietes, turinčias daugiausiai būdingų bruožų.

3 pav. Tradiciniai tarminiai arealai Kauno rajone. Adaptuota pagal šaltinius: KRS.lt; LKA, 1982

1 lentelė. Kauno rajono arealų skiriamieji požymiai

Arealas	Ypatybė	Nekirčiuotų galūnių balsių trumpinimas	Junginių le, lė kietinimas
Garliavos–Ringaudų		-	-
Piliunos–Samylų		-	+
Čekiškės–Vilkijos		+	-
Babtų–Vandžiogalos		+	+

Sudaryta straipsnio autorės.

Toliau arealų kalbinė situacija aptartina išsamiau, siejant tradicinių šnektų ypatybes ir naujų tarminių darinių formavimąsi.

1.1 Garliavos–Ringaudų arealas

Plotas priklauso VAK pietvakarinei daliai, Antano Salio tarmių klasifikacijos *vakariečiams pietiečiams* (žr. Salys, 1992, p. 102), kur tradiciškai nekirčiuotų galūnių balsiai nėra trumpinami, o junginiai *le, lė* – nekietinami (žr. 3 pav., 1 lent.).

LKA žemėlapiuose fiksuotas arealo nevientisumas, jį kerta kelių izofonijų pluoštas (žr. 2 pav.). Tradicines vietines šnektas ryškiausiai charakterizuoja šios ypatybės: balsio *a* tarimas žodžio pradžioje, pvz.: ['aʒɛras] ~ *ėžeras*, [ʲɛɾt] ~ *ėiti* (LKA, 1982,

žemėl. 9, 10); tvirtapradžių dvigarsių *il, ir, in, im, ul, ur, un, um* pirmųjų dėmenų ilginimas, pvz.: [¹p^li^rmas] ~ *pìrmas*, [¹k^ult] ~ *kùlti* (LKA, 1982, žemėl. 20); atvirojo balsio *æ* tarimas prieš priešakinį vokalizmą ir minkštąjį priebalsį, pvz.: [³æ^lm^le] ~ *žėmė*, [^kæ^lɛs] ~ *kėlias* (LKA, 1982, žemėl. 11); priebalsio *j* pridėjimas prieš balsius *i, é*, pvz.: [¹jⁱlgas] ~ *ilgas*, [¹j^e:da] ~ *ėda* (LKA, 1982, žemėl. 83, 84); veiksmazodžių tariamosios nuosakos trečiojo asmens formų kirčiavimas su metatonija, pvz.: [^gi²v^lɛn^tu] ~ *gyvėntų*, [^sɔ²l^bɔ^tku] ~ *suláuktų* (LKA, 1982, žemėl. 109).

Garso įrašų analizė atskleidė, kad arealui priklausančiose seniūnijose šiuo metu daugiausia kalbama bendrine kalba. Ją vartojo vidurinės ir jaunesniosios kartos pateikėjai. Dauguma iš kalbintų žmonių teigė, kad jų gyvenamųjų vietų kalba nesiskiria nuo Kauno miesto, tarmiškai šiose apylinkėse nekalbama. Duomenys sutampa ir su ankstesniais kalbinės savimonės tyrimais (plg. Geržotaitė, 2019; Kalbų žemėlapis, 2013). Klausantis įrašų, tradicinių šnektų ypatybių beveik neužfiksuota. Kaip ryškiausios bendrinės kalbos zonos, areale minėtinos arčiausiai Kauno miesto esančios Ringaudų, Akademijos, Garliavos seniūnijos. Iš esmės tik bendrinės kalbos vartoseną būdinga ir Alšėnų seniūnijai, kuriai ypač būdinga sparti ekonominė plėtra ir akademinis gyvenimas (minėtina akademinė gyvenvietė Mastaičiai, kuriuose įkurta pagrindinė Lietuvos policijos mokyklos mokymo bazė; miestišku „charakteriu“ išsiskiriantys Jonučiai ir kt.).

Ryškiau skiriasi vyresniosios kartos pateikėjų kalba. Senieji gyventojai dabartiniu metu tradicinių vietinių šnektų sistemingai jau nevartoja, tačiau jų atspindžių esama. Pirmiausia minėtinas VAK pietinėms šnektoms būdingas ilgųjų balsių įtemptumas, kokybinis ryškumas. Tai reikšmingas bruožas, diferencijuojantis ir naujuosius tarminius darinius. Ypatybės patys pateikėjai nepastebi, todėl jos nevengia, visuotinai vartoja. Vadinamosios *tretinės*, arba *blankiosios*, ypatybės ypač reikšmingos dinamiškajai dialektologijai, vertinant ir charakterizuojant tarmių kaitos procesus (žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė, 2014, p. 46–47). Be to, vyresniosios kartos pateikėjų tekstuose girdimi palyginti ilgi (visai nesutrumpėję arba pusilgiai) nekirčiuotų galūnių balsiai. Tai irgi tiesiogiai iš pietinių VAK šnektų perimta ypatybė. Tik Ringaudų seniūnijoje, esančioje arčiau galūnių trumpinimo ribos, išgirsta ir visiško balsių trumpėjimo atvejų, pvz.: [¹manɔ] ~ *màno*, [²vɛrkɔ] ~ *vaĩko*. Vyresnieji pateikėjai dažnai tarė atvirąjį balsį *æ* įvairiose žodžio pozicijose, pasitaikė ir balsio *a* vartosenos žodžio pradžioje pavyzdžių ([^ɛɪ²l^le:] ~ *eilė*, [^ɔg^le:] ~ *ėglė*), dažniau numesdavo nereikšmingus trumpesniųjų žodžių paskutinius priebalsius ([¹da:] ~ *dár*, [da^lba] ~ *dabař*), vartojo prielinksni [²no:] ~ *nuō* ir kt. Kaip tarmiškesnės zonos, areale minėtinos pietinės vietovės – Rokų ir Garliavos apylinkių seniūnijos.

Kalbine padėtimi išsiskiria Ežerėlio ir Linksmakalnio seniūnijos. Jų specifiką lėmė gyvenamųjų vietovių formavimosi ypatumai – abi seniūnijos palyginti jaunos, jose dominuoja gyventojai, atsikėlę iš įvairių Lietuvos (ir ne tik) vietų⁷. Nors

⁷ Senųjų vietinių gyventojų ekspedicijų metu pakalbinti beveik nepavyko, pvz., Linksmakalnio seniūnijoje sutiktas tik vienas ten gimęs vyresniosios kartos atstovas.

ir gyvenantys Kauno rajone ilgą laiką (dauguma trūkstant darbo jėgos atvažiavę po Antrojo pasaulinio karo), pateikėjai išlaikę nemažai savo gimtųjų šnektų bruožų. Pavyzdžiui, Ežerėlyje kalbinta moteris, kilusi nuo Kupiškio, nors aktyviai ir nevartoja savo gimtosios kupiškėnų patarmės, vis tiek taria visai kitokios kokybės (atviresnius ir mažiau įtemptus) balsius negu vakarų aukštaičių, vartoja minkštuosius priebalsius žodžio gale, nukritus priešakinės eilės balsiams ([²'gɔl¹'t¹] ~ *gul̃ti*, [²'ert¹] ~ *ẽiti*) ir kt. Kita Ežerėlio gyventoja, kilusi nuo Jankų (Kazlų Rūdos sav.), beveik idealiai išlaikiusi savo gimtąją zanavykų šnektą – jos kalba net tarmiškesnė nei dabartinių Jankų apylinkių gyventojų. Tokią situaciją galėjo lemti tai, kad gyvenant daugiatarmėje aplinkoje nebuvo vienos dominuojančios tarmės – prestižinio kalbos varianto, į kurį būtų stengtasi lygiuotis. Vidurinės ir jaunesniosios kartų atstovai taip pat teigė visose kalbinėse situacijose bendraujantys bendrine kalba. Tačiau joje pastebimas ryškesnis tarmiškumas negu kitose seniūnijose, nes iš tėvų paveldėta nemažai gimtosios šnektos (o dažnai ir kelių šnektų) ypatybių. Ežerėlio ir Linksmakalnio seniūnijų kalba vertintina kaip netarminė atsikėlusųjų gyventojų kalba.

1.2 Piliunos–Samylų arealas

Tai pietrytinė Kauno rajono dalis, išsidėsčiusi greta Kauno marių. Dirbtinio vandens telkinio sukūrimas XX a. viduryje paskatino regiono ekonominę ir socialinę plėtrą, tačiau turėjo itin skaudžių pasekmių senųjų gyvenviečių likimui, dėl priverstinės migracijos keitėsi ir vietiniai tarminiai variantai bei gyventojų kalbinės savimonės modeliai.

Plotas priskiriamas VAK rytinei daliai. Tai A. Salio klasifikacijos *vidurio aukštaičiai*, vadinamasis *priedzūkis*. Būdingiausioji ypatybė – junginių *le, lė* kietinimas. Balsių trumpinimas arealui nėra būdingas (žr. 3 pav., 1 lent.). Pagal LKA 1982 duomenis, šios apylinkės gana vientisos (žr. 2 pav.). Išskyrus junginių *le, lė* kietinimą, tradicinėms šnektoms būdingos iš esmės tos pačios svarbiausios ypatybės, kaip ir greta esančiam Garliavos–Ringaudų arealui (žr. 1.1 skirsnį).

Ekspedicijų metu panaši kalbinė situacija užfiksuota abiejose lankytose seniūnijose, patvirtintas ploto vientisumas. Tačiau nustatyta vertikaliajo kalbinio variantiškumo (dėl termino žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė, 2014, p. 38–41) apraiškų: aiškiai skiriasi vyresniosios kartos ir jaunesniųjų pateikėjų vartojami kalbiniai variantai.

Dauguma vyriausiosios kartos pateikėjų yra išlaikę savo gimtųjų šnektų požymius. Labiausiai pastebimi pietinei VAK daliai būdingi kokybiškai įtempti ilgieji balsiai *o, é*. Nekirčiuotose galūnėse beveik sistemingai išlaikoma ilgųjų balsių kiekybė, jie visada ištariamai bent pusilgiai, pvz.: [¹'kɑr¹u¹ɛs] ~ *károvės*, [pɑr¹ɪʃo] ~ *parišo*, [²'uɛr¹ka] ~ *vaikq* ir kt. Vartojamos ir kitos tradicinės vietinių šnektų fonetikos ypatybės, pvz.: [¹'ɑk¹ɛ²'t¹ɛ] ~ *eketė*, [²'ert] ~ *ẽiti*, [g¹æ¹laʒ¹is] ~ *gėležys*; užfiksuota ir būdingų morfologijos bruožų, pavyzdžiui, savitos mažybinės priesagos – *sienikė, ravūkai* ir kt.

Formuojant Kauno marias, į Samylų–Piliunos apylinkes gyventojų buvo atkelta iš įvairių vietų. Todėl vyriausiųjų pateikėjų kalboje pasitaiko ir ypatybių, kurios

būdingos tolimesniems gyvenamiesiems punktam, dabar atsidūrusiems jau dešinėje Kauno marių pusėje, – Rumšiškėms (LKA536), Kruoniui (LKA554), Darsūniškiui (LKA571) ir kt. Klausant įrašų, retkarčiais pasitaikė išgirsti susiaurėjusių galūnės balsio *ę* atvejų, pvz.: [atva¹ʒ¹æ¹v¹i¹] ~ *atvažiāvę*, [bʊv¹i¹] ~ *būvę*; vartojamas minkštasis priebalsis *t* veiksmazodžio bendratyse, nukritus priešakiniam balsiui *i*, pvz.: [2¹ert¹] ~ *eīti*, [va¹ʒ¹uot¹] ~ *važiūoti*; kartais pasakomas kiek pailgintas balsis *a* įvardžiuose [ma¹no¹] ~ *māno*, [ta¹vo¹] ~ *tāvo*, [sa¹vo¹] ~ *sāvo* ir kt.

Jaunesniųjų pateikėjų vartojamas kalbos variantas iš esmės vertintinas kaip bendrinė kalba, nors neryškus tarminis atspalvis irgi juntamas. Labiausiai pastebimas bruožas yra ilgųjų balsių įtempimas ir kokybė, kartais pasitaiko savitų morfologijos vienetų (pavyzdžiui, kaimo pavadinimas *Márginykai* su pusilgiu priesagos balsiu).

Atsižvelgiant į dvisluoksnį kalbinio varianto modelį, Piliuonos–Samylų arealo kalba vertinama kaip bendrinė–tarminė.

1.3 Čekiškės–Vilkijos arealas

Plotas priklauso VAK šiaurinei daliai, A. Salio klasifikacijos *veliuoniečiams* (žr. Salys, 1992, p. 326–327). Dauguma arealo seniūnijų išsidėsčiusios dešiniajame Nemuno krante, kairiajame – tik Zapyškio ir Kačerginės apylinkės. Ryškiausia ypatybė – nekirčiuotų galūnių ilgųjų balsių trumpinimas, o junginiai *le, lė* čia nekietinami (žr. 3 pav., 1 lent.).

Arealas nevientisas, išraižytas izofonijų (žr. 2 pav.). Jam svarbesni šiaurinio lietuvių kalbos ploto bruožai. Čia trumpinami ne tik atvirųjų, bet ir uždaryjū galūnių, prieškirtinių skiemenų ilgieji balsiai, pvz.: [1¹ka¹r¹v¹ɫs] ~ *kárvės*, [tɔ²k¹ɔ:s] ~ *tokiōs* (LKA, 1982, žemėl. 29, 36, 41, 45); taip pat vienbalsinami prieškirtiniai kamieno dvibalsiai *ie, uo*, pvz.: [ʃ¹ɛ¹n¹æ¹ɫs] ~ *šienēlis*, [pɔ¹du¹kes] ~ *puodūkas* (LKA, 1982, žemėl. 64, 66). Čekiškės apylinkėms būdingas kamieno trumpųjų balsių *i, u* ilginimas, pvz., [m¹i¹ʃkes] ~ *miškas*, [brɔ¹l¹u¹kes] ~ *broliūkas* (LKA, 1982, žemėl. 19). Kitos ypatybės tos pačios, kaip ir anksčiau aprašytame Garliavos–Ringaudų areale (žr. 1.1 skirsnį).

Ekspedicijų metu patvirtintas arealo horizontalusis kalbinis variantiškumas. Arčiau Kauno miesto esančiose, labiau urbanizuotose, didesnę gyventojų migraciją patyrusiose seniūnijose dominuoja bendrinės kalbos variantas, jame senųjų vietinių šnektų tarminių požymių iš esmės jau nebelikę. Šiam plotui priskirtinos Kačerginės, Kulautuvos, Raudondvario ir Vilkijos seniūnijos.

Kitokia padėtis užfiksuota Zapyškio, Čekiškės, Vilkijos apylinkių, Batnavos seniūnijose. Jos yra kaimiškesnės, mažiau urbanizuotos, išlaikiusios daugiau sėslių gyventojų. Vyresniosios kartos pateikėjų kalba čia vertintina kaip tradicinio tarminio varianto tąsa. Joje beveik sistemingai vartojama dauguma aukščiau išvardytų ypatybių, ryškiausiai juntamas nekirčiuotų balsių trumpinimas įvairiose žodžio pozicijose, pvz.: [d¹ɪd¹ɛɫ¹ɫ] ~ *dīdelė*, [v¹ɪsɔ] ~ *vīso*, [t¹ɫ¹v¹æ¹ɫɔ] ~ *tėvėlio*, [ʒ¹æ¹m¹ɫs] ~ *žmės* ir kt. Senosios vietinės šnektos tarminės fonetikos sluoksnis gana aiškiai girdimas ir vidurinės kartos pateikėjų kalboje, todėl šių seniūnijų kalba įvertinta kaip tarminė.

Arealo kalbinį kraštovaizdį papildo ir daugiakalbiškumo aspektas. Vilkijos apylinkių seniūnijai priklausančiuose Krūvandų ir Daugeliškio kaimuose iki XX a. pirmosios pusės buvo kalbama lenkiškai. Kalbinti žmonės šias vietas įvardijo kaip buvusias gausiai gyvenamas ir itin lenkiškas. Tai rodo ir Krūvandų kapinių įrašai paminklinėse lentose. Pastaruoju metu kaimuose gyvena vos po kelis gyventojus, tačiau tarp jų dar nemažai esama ir dvikalbių. Kaip tik šiose apylinkėse prasideda Kauno–Jonavos ruožas, kuriame tradiciškai vartotas vietinis lenkų kalbos variantas (plačiau žr. Rutkowska, 2014, p. 217–225; 2016, p. 2–4; Mikulėnienė 2016; 2018, p. 11–25; vietinių kalbų žemėlapi žr. Lenkutarmes.lt).

1.4 Babtų–Vandžiogalos arealas

Tai didžiausia ir kalbiniu atžvilgiu sudėtingiausia Kauno rajono dalis. Užliedžių, Domeikavos, Karmėlavos ir Neveronių seniūnijos dar patenka į VAK patarmę, o Babtų seniūnijos rytinė pusė, Vandžiogalos seniūnija ir Lapių seniūnijos šiaurinė pusė jau priklauso VAS teritorijai.

Arealas ne kartą analizuotas atliekant Lietuvos daugiakalbystės tyrimus. Tai yra minėtasis vidurio Lietuvos Kauno–Jonavos ruožas, kuriame tradiciškai vartotas vietinės lenkų kalbos variantas (plačiau žr. Karaš, 2002; Rutkowska, 2014; 2016; Mikulėnienė, 2016; 2018; žemėlapius žr. Lenkutarmes.lt).

Tradicinėms lietuvių šnektoms būdingos abidvi Kauno rajoną diferencijuojančios ypatybės: nekirčiuotų galūnių ir kamieno skiemenų ilgieji balsiai čia visiškai sutrumpinami, o junginiai *le, lė* – kietinami (žr. 3 pav., 1 lent.). Kitos ypatybės labai panašios kaip gretimame Čekiškės–Vilkijos areale (žr. 1.3 skirsnį). Tradicinės šnektos labai skiriasi nuo pietinės Kauno rajono pusės balsių įtempimu ir kokybe – šiauliškių plote ir paribyje su jais esančiuose kauniškių apylinkėse tariami daug atviresni ir mažesnio įtempimo balsiai. Tai bruožas, sukuriantis panašesnę į rytų aukštaičių kalbėseną.

Ekspedicijose surinkta medžiaga atskleidė pakitusią kalbinę situaciją. Ryškių VAS ypatybių beveik neužfiksuota, išskyrus minėtą balsių trumpinimą ir kitokią, negu pietinėje rajono dalyje, balsių kokybę. Kiek ryškiau tarminis vietinio kalbos varianto atspalvis pastebimas Neveronių ir Babtų apylinkėse (plg. Geržotaitė, 2017, p. 1290–1299).

Daugumos pateikėjų kalba vertintina kaip netarminė, užfiksuotas didelis jos variantiškumas. Domeikavos seniūnijoje netarminės kalbos pagrindas ypač fragmentuotas, juntamas iš įvairių Lietuvos vietų atsikėlusių (kartais ir sugrįžusių po tremties) gyventojų šnektų substratas. Pavyzdžiui, iš pietų aukštaičių ploto (Alytaus apylinkių) atvažiavusių pateikėjų, gyvenančių Domeikavoje daugiau negu 30 metų, išsilavinusių, dirbančių kultūrinį darbą, kalboje vis tiek aiškiai girdimas balsių *o, é* atvirumas ([at¹rɔ:dɔ] ~ *atródo*, [n¹ɛ:ra] ~ *nérà*), priebalsių kietinimas tam tikrose pozicijose ([¹ʒu:rɔʃ] ~ *žiūrìù*, [nɔʋa¹ʒuɔjɔ] ~ *nuvažiúoju*), dzūkiškai tęsiamos intonacijos ir kt. Kitas pavyzdys – jaunosios kartos (apie 30 metų) seniūnijos darbuotoja, kurios abu

tėvai kilę iš Pilviškių, taria daug įtemptesnius, uždarus balsius *é, o*, suvalkiečiams būdingas ryškesnes priegaides ir kt. Lapių apylinkėse vartojamas netarminės kalbos variantas vienalytiškesnis – jame beveik neįjuntama išlaikytų tradicinių šnektų bruožų.

Kalbos atžvilgiu išskirtinė yra Vandžiogalos seniūnija. Čia iki šiol aktyvios kita-kalbės bendruomenės (rusų sentikių Ibenų kaime, lenkų – pačioje Vandžiogaloje), kalbinė situacija vertintina kaip trikalbė – skirtingose situacijose vartojamos lietuvių, lenkų, rusų kalbos. Surinktų duomenų (ypač kapinių paminklų įrašų) analizė parodė, jog vietinė lenkų kalba buvo vartota dar platesniame areale, negu nurodoma lenkų tarmių Kauno regione (žr. Lenkutarmes.lt).

2. Kauno rajono šnektų fonetikos ypatybių iliustracija *Tarmyne*: transkribuoti tekstai

Anksčiau aptartas tyrimas atskleidė, kad Kauno rajono kalbiniam kraštovaizdžiui būdingi įvairūs daugiasluoksniškumo aspektai: areale fiksuojami kelių tradicinių šnektų požymiai, tradicinių tarpusavio ir naujųjų tarminių darinių sąveika, sociokul-tūrinių (pvz., urbanizacijos, ekonominės ir kultūrinės plėtros) veiksmų įtaka kalbinių variantų raidai, daugiakalbystės apraiškos ir kt. Šie procesai aktualūs daugeliui lietuvių šnektų, todėl Kauno rajono kalbinės įvairovės pagrindu sukurti *Tarmyno* įrankiai ir sprendimai bus aktualūs viso lietuvių kalbos ploto tyrimams.

Vienas iš kalbinio variantiškumo eksplikacijos *Tarmyne* būdų – garso įrašų iliustracija išsamia fonetine transkripcija (TFA) užrašytais tekstų fragmentais. Kauno rajono kalbinių variantų garsyno pagrindu sukurtas transkripcijų pateikimo modelis, kuriuo naudojantis bus iliustruojami visi duomenų bazėje esantys garso įrašai.

Siekiant objektyviai atskleisti kalbinę Kauno rajono įvairovę, pirmuoju transkrip-cijų rengimo etapu nustatyti garsiniai tarminiai atitikmenys, vartojami konkrečiame LKA punkte. Išanalizavus įvairių laikotarpių tarminius įrašus ir apibendrinus šnektų tyrimus, kiekvienam Kauno rajono LKA punktui sukurti išsamūs tarminių garsų rinkiniai (žr. 2 lent.).

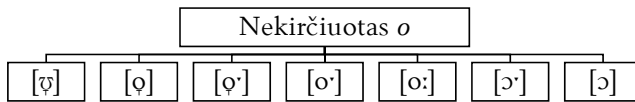
2 lentelė. Vareikonių punkto (LKA470) tarminiai atitikmenys

BK garsas	Tarminiai atitikmenys	Pastabos
Vokalizmo ypatybės		
Kirčiuoti kamieno [ɪɛ], [ʊɔ] [l'sʊɪɛstas], [l'dʊɔnɔ]	[ɪɛ], [ʊɔ]	
Nekirčiuotas kamieno [ɪɛ] [ɟɪɛ'nʲe:lɪs]	[ɛ]/[æ]	dažnas, įprastas tradicinei tarmei
	[ɪɛ]	dažnas, daugiau vartojamas jaunesniųjų
	[ɛ̟]	retas
	[i̟]	labai retas
Nekirčiuotas kamieno [ʊɔ] [pʊɔ'dokas]	[u]	dažnas, įprastas tradicinei tarmei
	[ʊɔ]	dažnas, daugiau vartojamas jaunesniųjų
	[ʊ]	retas

BK garsas	Tarminiai atitikmenys	Pastabos
Vokalizmo ypatybės		
Nekirčiuoti nosinės kilmės kamieno ir atvirosios galūnės [ɑ:], [ɛ:] [ʒɑ:'sɪs], [tʲɛ:²'sɛʊ:], [l'ʲtʲe:ʋɑ:], [l'a:pʲe:]	[ɑ], [æ]/[ɛ]	dažni, įprasti tradicinei tarmei
	[ɑ:], [æ:]/[ɛ:]	reti, dažniau pasitaiko jaunesniųjų kalboje
	[ɑ:], [æ:]/[ɛ:]	labai reti, gali pasitaikyti tik atskirais atvejais
Tvirtagaliai kamieno [ɐn:], [ɐm:] [²'rɐŋ'ka:], [²'kɐm'pas]	[ɐn:], [ɐm:]	dažni, įprasti tradicinei tarmei
	[an:], [am:]	labai reti, pasitaiko tik atskirais atvejais
	[a'n], [a'm]	labai reti, pasitaiko tik dėl kontaktų su lenkakalbiais
Kirčiuotas kamieno ir galūnės [e:] [l'ʲtʲe:ʋas], [kʲe:²'dʲe:]	[e:]	dažnas, įprastas tradicinei tarmei
	[ɛ:]	labai retas
	[i:e:] (šiek tiek sudvibalsintas)	labai retas, pasitaiko tik dėl kontaktų su lenkakalbiais

Fragmentas, sudaryta straipsnio autorės.

Rinkiniuose sudėti visi balsių ir priebalsių tarminiai atitikmenys, taip pat prozodiniai vienetai, galintys pasitaikyti iliustruojamame punkte. Pirmiausia pateikiami dažniausi ir / ar tradicinei šnektai būdingiausi garsai, toliau – retesni ir naujesni, komentuojamos jų vartosenos ypatybės (atsiradę dėl kontaktų su kitakalbiais gyventojais ir pan.).

4 pav. Nekirčiuoto balsio *o* atitikmenys Kauno rajono šnektose (sudaryta straipsnio autorės)

Iš pirmo žvilgsnio Kauno rajono tarminė situacija gali pasirodyti palyginti nesudėtinga, tačiau atskirų pozicijų garsų įvairovė ganėtinai didelė (žr. 4 pav). Konkretaus punkto garsų susistemimas leidžia tyrėjui tiksliau užrašyti transkribuojamą tekstą, išvengti subjektyvaus žymėjimo. Tokias schemas numatyta parengti visiems LKA punktam.

3. Tarminių ypatybių vartojimo dažnių anketa – Kauno rajono fonetikos ypatybių eksplikacijos įrankis *Tarmyne*

Susisteminti tarminių atitikmenų rinkiniai labai pravartūs ne tik transkribuojant įrašų fragmentus, bet ir pildant *Tarmyno* anketas, klausimynus. Vienas iš svarbiausių įrankių, sukurtų Kauno rajono variantiškumo pagrindu, – *Tarminių ypatybių vartojimo dažnių anketa (TYVDA)*. Tai ArcGIS platformos apklausų programėle *Survey123* sukurtas universalus, sistemiškas ypatybių rinkimo ir analizės klausimynas⁸. Kauno

⁸ *Survey123* apklausa galima pildyti bet kurioje geografinėje vietovėje, bet kuriuo laiku, įvairiais mobilieisiais įrenginiais, duomenis galima kaupti ir nesant interneto ryšio, vėliau juos perduoti į ArcGIS portalą (žr. ArcGIS Survey123). Tai labai patogiu, atliekant dialektologinius lauko tyrimus.

rajono šnektoms pritaikytas pradinis klausimyno modelis, ištestavus ir patobulinus pagal kokrečių LKA punktų ypatybes, vėliau buvo išplėstas ir dabar anketos turinys apima visas lietuvių kalbos patarmes. Vėlesniuose duomenų analizės ir vizualizacijos etapuose bus galima matyti ypatybių paplitimo, vartojimo dažnio ir kaitos tendencijas. Klausimyną sudaro penkios dalys: *Vokalizmo ypatybės: kirčiuoti balsiai*; *Vokalizmo ypatybės: nekirčiuoti balsiai*; *Vokalizmo ypatybės: dvigarsiai*; *Konsonantizmo ypatybės* ir *Prozodijos ypatybės*.

Kiekvieną *TYVDA* dalį sudaro klausimai, iliustruojantys tarmių ir patarmių skiriamąsias ir kitas svarbesnes, atskiroms patarmėms būdingas, ypatybes. Klausimai išdėstyti sistemiskai, einant nuo didesnės diferencinės vertės (skiriančių didesnius tarminius vienetus) prie mažesnės. Pavyzdžiui, *TYVDA* kirčiuotų balsių dalyje pradžioje pateikiami klausimai, apimantys tarmių (aukštaičių ir žemaičių) ir patarmių / patarmių grupių (vakarų, pietų ir rytų aukštaičių) skiriamąsias ypatybes (kirčiuoti kamieno *ie*, *uo*; kirčiuoti *q*, *ę*), pabaigoje – tik panevėžiškių ir širvintiškių patarmes skirtumus (balsių *a*, *e* ir *i*, *u* redukciją galūnėse). Prie klausimo pateikiama po vieną TFA rašmenimis transkribuotą bendrinės kalbos pavyzdį, iliustruojanti anketuojamą ypatybę (žr. 5 pav.).

5 pav. *TYVDA* kirčiuotų balsių dalies fragmentai (sukurta straipsnio autorės)

Išskleidus klausimą, jame atskirose eilutėse randami fonetiniai atitikmenys, vartojami lietuvių patarmėse. Pildant anketą, pažymimi visi tiriamojoje vietovėje užfiksuoti tarminiai garsai. Remiantis esminiais lietuvių tarmėtyros veikalais (Zinkevičius 1966; LKT, 1970; LKA, 1982; LKTCh, 2004 ir kt.), stengtasi sudėti visus galimus tradicinių patarmių garsus, tačiau klausimo pabaigoje tyrėjui yra galimybė ir įrašyti kitą, nepatekusį į sąrašą, fonetinį vieneta. Viena iš svarbiausių klausimyno funkcijų – galimybė fiksuoti ne tik tarminių ypatybių paplitimą, bet ir vartojimo dažnį, naudojant modifikuotą Likerto skalę (Jamieson, 2005; Croasmun, Ostrom, 2011) (žr. 5 pav.). Ateityje *Tarmyno* įrankiais bus galima atlikti įvairiapjūvę geoerdvinę kalbinių duomenų analizę.

Išvados

Kauno rajono vietinių kalbinių variantų analizė atskleidė ryškų horizontalųjį ir vertikalųjį kalbinio ploto susiskaidymą. Analizuotoje teritorijoje skirtingi keturi kalbiniai arealai, charakterizuojami tradicinių šnektų tąsa, kelių tarminių ir / ar kalbinių variantų koegzistavimu, sociokultūrinių–ekonominių procesų įtaka.

Kauno rajono kalbinio variantiškumo pamatu laikytinos tradicinės vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių šnektos, jų ypatybių apraiškų užfiksuota daugelyje tirtų vietinių bendruomenių. Tarmiškiausios ir geriausiai išlaikiusios senąjį kalbinį klodą vietovės lokalizuojasi vakarinėje rajono dalyje, tokiomis laikytinos Čekiškės, Zapyškio, Vilkijos apylinkių seniūnijos. Labiau urbanizuotose bendruomenėse vartojamas kalbinis variantas įvertintas kaip bendrinė ar netarminė kalba, tai arčiau Kauno miesto esančios seniūnijos.

Daugelyje tirtų vietovių greta vienas kito vartojami keli tarminiai variantai. Jų koegzistavimas dažniausiai nulemtas XX a. antrosios pusės migracijos procesų, kai dėl socioekonominės plėtros į Kauno rajoną aktyviai kėlėsi ar buvo atkelti įvairių regionų gyventojai. Šiaurrytinė Kauno rajono dalis ne tik keliatarmė, čia kalbiniai variantai charakterizuojami ir daugiakalbystės procesų išdavomis. Iki šiol areale aktyvios lenkų ir rusų sentikių bendruomenės.

Daugiasluksnis Kauno rajono kalbinis variantiškumas reprezentuoja daugelyje lietuvių patarmių vykstančius procesus (senųjų šnektų tąsą, jų kaitą, kelių kalbinių sistemų konvergenciją, konkurenciją ir pan.), todėl jo pagrindu sukurtas *Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenų bazės*, arba *Tarmyno*, modelis apima viso lietuvių kalbos ploto kalbinį turinį, jo įrankiai funkcionalūs tiriant bet kurio pasirinkto arealo kalbinį variantiškumą.

Padėka

Projektą „Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenyno modelio sukūrimas“ (2020–2021, vadovė dr. Agnė Čepaitienė) remia Valstybinė lietuvių kalbos komisija iš *Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programos* lėšų. Straipsnyje aptariamas tyrimas taip pat atliktas šio projekto lėšomis.

Literatūra

Aliūkaitė, D., Jaroslaviėnė, J., Meiliūnaitė, V., 2014. Teoriniai medžiagos rinkimo pagrindai. Anketų (klausymynų) sudarymo principai. In: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas*. Sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė. Vilnius: leidykla „Briedis“, p. 49–62.

Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., 2014. Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos. In: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas*. Sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė. Vilnius: leidykla „Briedis“, p. 29–47.

Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., Čepaitienė, A., Geržotaitė, L., 2017. *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

ArcGIS – *The mapping and analytics platform*. Available at: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/about-arcgis/overview>

ArcGIS Online – *Mapping and analysis: location intelligence for everyone*. Available at: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-online/overview>

ArcGIS Survey123 – *Smarter forms, smarter data collection*. Available at: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-survey123/overview>

Bakšienė, R., 2019. Dėl lietuvių tarmių priegaidžių žymėjimo TFA simboliais. *Linguistica Lettica*, 27, p. 7–26. Prieiga: <https://vb.lki.lt/object/elaba:34291296/MAIN> [Žiūr. 2020 12 03].

Bakšienė, R., Čepaitienė, A., 2017. Tarptautinės fonetinės abėcėlės taikymo lietuvių tarmių garsams galimybės. *Baltistica*, 52 (1), p. 105–135. Prieiga: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2303/2270> [Žiūr. 2020 12 03]. <https://doi.org/10.15388/Baltistica.52.1.2303>

Croasmun, J. T., Ostrom, L., 2011. Using Likert-Type Scales in the Social Sciences. *Journal of Adult Education*, 40 (1), pp. 19–22. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ961998.pdf> [Žiūr. 2020 12 11].

Geržotaitė, L., 2012. Pietinės vakarų aukštaičių šiauliškių šnektos: geolingvistinis aspektas ir jo interpretacijos. *Acta Linguistica Lithuanica*, 67, p. 156–174. Prieiga: <http://journals.lki.lt/actalinguisticolithuanica/article/view/986/1076> [Žiūr. 2020 11 25].

Geržotaitė, L., 2017. Geolingvistinis Babtų apylinkių šnektų tyrimas. In: *Babtai*. Vyr. red. ir sud. D. Šniukas. Vilnius: leidykla „Versmė“, p. 1290–1299.

Geržotaitė, L., 2019. Bendrinės lietuvių kalbos vaizdinių kalbinio standarto plote tyrimas: vienos Kauno rajono gimnazijos atvejis. *Lietuvių kalba*, 13, p. 1–18. Prieiga: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/278> [Žiūr. 2020 11 21].

IPA, 2020. *International Phonetic Alphabet*. Available at: <https://www.internationalphoneticalphabet.org/>

Jamieson, S., 2005. Likert Scales: How to (ab) Use Them. *Medical Education*, 38 (12), pp. 1217–1218. Available at: https://www.researchgate.net/publication/8160021_Likert_Scales_How_to_ab_Use_Them#fullTextFileContent [Žiūr. 2020 12 11]. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2004.02012.x>

KALBŲ ŽEMĖLAPIS, 2013. *Kalbos Lietuvos miestuose*. Sociolingvistinis žemėlapis. Prieiga: <http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt>

Karaś, H., 2002. *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*. Warszawa-Puńsk: wydawnictwo „Auśra“.

Kazlauskaitė, R., 2005. *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

KRS.lt – *Kauno rajono savivaldybė*. Prieiga: <https://www.krs.lt/savivaldybe/rajonas/zemelapis/Lenkutarmes.lt>

Lenkutarmes.lt, 2016. *Lietuvos lenkų tarmės*. Red. K. Rutkovska. Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga: <http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/> [Žiūr. 2020 11 23].

LKA, 1977. *Lietuvių kalbos atlasas*. T. I. *Leksika*. Ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: leidykla „Mokslas“.

LKA, 1982. *Lietuvių kalbos atlasas*. T. II. *Fonetika*. Ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: leidykla „Mokslas“.

LKA, 1991. *Lietuvių kalbos atlasas*. T. III. *Morfologija*. Ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: leidykla „Mokslas“.

LKT, 1970. *Lietuvių kalbos tarmės: chrestomatija*. Red. E. Grinaveckienė, K. Morkūnas. Vilnius: leidykla „Mintis“.

LKTCh, 2004. *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Sud. R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Meiliūnaitė, V., 2014. Optimizuoti „Lietuvių kalbos atlaso“ punktai: žemėlapis ir komentarai. In: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas*. Žemėlapiai ir jų komentarai. Sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė. Vilnius: leidykla „Briedis“, IV žemėl. ir komentaras.

Meiliūnaitė, V., Mikulėnienė, D., 2014. Trinaris optimizacijos modelis: punktų gyvybingumo laipsniai. In: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas*. Žemėlapiai ir jų komentarai. Sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė. Vilnius: leidykla „Briedis“, p. 124–128.

Mikulėnienė, D., 2016. Multimodalusis tarmėtyros modelis: vietinės lenkų kalbos variantiškumo Lietuvoje tyrimo galimybės. In: *Lietuvos lenkų tarmės*. Elektroninis leidinys. Red. K. Rutkovska. Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga: <http://www.lenkutarmes.ff.vu.lt/>

Mikulėnienė, D., 2018. Dėl antrinių dialektų formavimosi ir raidos. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 5*. Sud. R. Bakšienė, N. Morozova. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, p. 11–24.

Mikulėnienė, D., 2020. New Trends in Lithuanian Dialectology: Multimodal Research Model. *Acta Linguistica Lithuanica*, 82, pp. 11–33. Prieiga: <http://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/1022/1397> [Žiūr. 2020 12 07]. <https://doi.org/10.35321/all82-01>

Salys, A., 1992. *Raštai*. T. 4. *Lietuvių kalbos tarmės*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

Rutkovska, K., 2014. Lenkų kalbos paplitimas ir vartojimo ypatumai. In: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas*. Žemėlapiai ir jų komentarai. Sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė. Vilnius: leidykla „Briedis“, p. 216–227.

Rutkovska, K., 2016. Dabartinė Lietuvos lenkų tarmių būklė. In: *Lietuvos lenkų tarmės*. Elektroninis leidinys. Red. K. Rutkovska. Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga: <http://www.lenkutarmes.ff.vu.lt/> [Žiūr. 2020 11 04].

Tarmės.lt – Prieiga: www.tarmes.lt.

VAKKKA, 2005. *Vakarų aukštaičiai kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaičiai*. Sud. R. Bacevičiūtė, D. Mikulėnienė, V. Salienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

VAS, 2007. *Vakarų aukštaičiai šiauliškiai*. Sud. R. Kazlauskaitė, L. Lapinskienė, R. Bacevičiūtė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Zinkevičius, Z., 1966. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: leidykla „Mintis“.

Zinkevičius, Z., 1994. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.